

การจัดการการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงศาสนาภายในวัดของชุมชนภาคอีสานตอนล่าง

The Management of Religious and Cultural Tourism at the Temples in the Communities Located in Lower Isan

พระมหามงคล ฐานิสโร (หัวนอ)^{*1} และ ชิลิกา วรรณจันทร์^{**2}

^{1,2}สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ คณะวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

E-mail: 58012160005@msu.ac.th

Received: February 23, 2019 Revised: May 6, 2019 Accepted: May 8, 2019

บทคัดย่อ

บทความวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ในการวิจัยเพื่อ 1) ศึกษาความเป็นมาของการจัดการการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงศาสนาภายในวัดภาคอีสานตอนล่าง และ 2) ศึกษาสภาพปัญหาการจัดการการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงศาสนาภายในวัดภาคอีสานตอนล่าง การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยทำการศึกษาจากเอกสารและทำการวิจัยภาคสนามด้วยการสำรวจ การสังเกต การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม จำนวน 79 รูป/คน จากนั้นจึงทำการวิเคราะห์ข้อมูล และนำเสนอผลการวิจัยโดยการพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า

1. ในด้านประวัติความเป็นมาของการจัดการการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงศาสนาภายในวัดของชุมชนภาคอีสานตอนล่างทั้ง 9 แห่งในอดีตนั้น นักท่องเที่ยวทั่วไปยังไม่ทราบสถานที่ท่องเที่ยวในแต่ละวัด แต่ในปัจจุบันเป็นยุคของการสื่อสารไร้พรมแดนทำให้ประชาชนติดต่อสื่อสารกันได้ง่ายและรวดเร็วโดยผ่านสื่อต่าง ๆ อีกทั้งกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา มีนโยบายส่งเสริมและสนับสนุน ตลอดจนจัดทำคู่มือเส้นทางท่องเที่ยว 108 เส้นทางออมบุญเที่ยวทั่วไทยให้ถึงธรรมะ เที่ยวไทยถิ่นธรรมะ รวมถึงมีการจัดทำคู่มือแนะนำสถานที่ปฏิบัติธรรมทั่วประเทศ และโครงการแสวงบุญ 9 วัด ทำให้เริ่มเห็นภาพของการท่องเที่ยวเชิงศาสนาชัดเจนขึ้น โดยเฉพาะกิจกรรมส่งท้ายปีเก่า พ.ศ. 2559 มีการสวดมนต์ข้ามปี ทำดีข้าม พ.ศ.

2. ในด้านของสภาพปัญหาการจัดการการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงศาสนาภายในวัดภาคอีสานตอนล่าง ทั้ง 9 วัดพบว่า 1) การวางแผน ประกอบด้วย (1) ด้านบุคลากร ขาดการวางแผนเตรียมบุคลากรด้านมัคคุเทศก์ ขาดการวางแผนร่วมกันกับชุมชน (2) ด้านงบประมาณ ขาดการวางแผนงบประมาณร่วมกับชุมชนและหน่วยงานภาครัฐ (3) ด้านวัสดุอุปกรณ์ ขาดการวางแผนการเตรียมวัสดุอุปกรณ์ให้มีความพร้อมต่อการท่องเที่ยว และ (4) ด้านวิธีการ ขาดการวางแผนวิธีการทำงานที่หลากหลาย และชุมชนมีส่วนร่วม 2) การลงมือปฏิบัติ ประกอบด้วย (1) ด้านบุคลากร ขาดแคลนมัคคุเทศก์มืออาชีพ และการมอบหมายงานไม่ตรงกับความรู้ความสามารถของบุคคล (2) ด้านงบประมาณ ขาดแคลนงบประมาณในการพัฒนาและมีจำนวนจำกัด (3) ด้านวัสดุอุปกรณ์ ขาดแคลนบุคลากรดูแลอาคารสถานที่ต่างๆ และแหล่งท่องเที่ยว และ (4) ด้านวิธีการ ขาดการทำงานแบบบูรณาการทุกภาคส่วน 3) การประเมินผล ประกอบด้วย (1) ด้านบุคลากร ขาดการประเมินผลอย่างต่อเนื่องในทุกกิจกรรม (2) ด้านงบประมาณ ขาดการประเมินผลในระยะสั้นและระยะยาวเกี่ยวกับงบประมาณค่าใช้จ่าย (3) ด้านวัสดุอุปกรณ์ ขาดการประเมินผลวัสดุอุปกรณ์ แหล่งท่องเที่ยวต่างๆ และ (4) ด้านวิธีการ ขาดการประเมินผลกิจกรรมต่างๆ และเทคโนโลยีสารสนเทศ

คำสำคัญ: การจัดการ การท่องเที่ยว การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงศาสนา

Abstract

This qualitative research aimed to 1) study the background of the management of religious and cultural tourism at the temples in the communities located in lower Isan (the southern provinces of the northeastern region of Thailand), and 2) study the problems condition in the management of religious and cultural tourism at the temples in the communities located in lower Isan. The data was collected by

document research and field research by using surveying, observations, interviews, and group discussions of 79 monks/person. The data was systematically analyzed and the results were presented as a descriptive information.

The research results were as follow;

1. In the historical and background aspect, it was found that the religious and cultural tourist attractions in all 9 temples of lower Isan were not well-known for general tourists in the past. However, people nowadays could communicate quickly and easily through the using of various kinds of media. Moreover, the ministry of tourism and sports of Thailand had launched a policy to promote and support religious and cultural tourism by introducing a guidebook of 108 Buddhist tourism routes in Thailand, a guidebook suggested places for practicing dharma, a project of pilgrimage tourism to nine temples. A clearer picture of religious tourism was presented in the New Year's Eve 2016 with a number of Buddhist prayers who attended the activities at the temples

2. In the problem conditions of the management of religious and cultural tourism at the nine temples located in lower Isan, it was found that 1) Planning consisted of (1) Human resource lacked of planning on preparing adequate tour guides and lacked of cooperation with communities, (2) Finance lacked of financial planning with communities and government agencies, (3) Facilities lacked of planning on preparing materials and equipment for readiness for tourism and , (4) Methods lacked of various work plans and lacked of community participation, 2) Implementation consisted of (1) Human resource was shortage of professional tour guides and giving the assignments which did not match the knowledge of persons, (2) Finance was inadequate and had limited budgets of working development, (3) Facilities were shortage of personnel to look after the buildings and tourist sites and, (4) Methods lacked of integrated work with all involved sectors, 3) Evaluation consisted of (1) Human resource lacked of continuous evaluation in all activities, (2) Finance lacked of financial evaluation in short-term and long-term periods regarding budget expenditures, (3) Facilities lacked of evaluation of materials and tourist attractions, (4) Methods lacked of evaluation of activities and information technology.

Keywords: Management, Tourism, Religious and Cultural Tourism Management

บทนำ

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนที่มุ่งเดินทางไปท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อให้ได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลินและได้รับความรู้จากการศึกษาความเชื่อ ความเข้าใจต่อสภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม มีประสบการณ์ใหม่ๆ เพิ่มขึ้น มีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรม โดยชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการท่องเที่ยว อันเป็นการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดความสมดุลแห่งกระแสการพัฒนาการท่องเที่ยวและกระแสการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป จึงสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องช่วยกันสนับสนุนส่งเสริมให้การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ก่อประโยชน์สูงสุดแก่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทั้งในปัจจุบันและอนาคตอย่างยั่งยืน

(บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา 2549)

ปัจจุบันการท่องเที่ยวเชิงศาสนา หรือทัวร์ไหว้พระทำบุญ ณ วัดสำคัญต่างๆ นับเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่มีความนิยมเป็นอย่างมากในประเทศไทย ทั้งนี้เพราะตามคติความเชื่อที่ถือว่า การได้มาสักการะสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ร่วมทำบุญ บริจาคทาน จะนำความ เป็นสิริมงคลมาสู่ชีวิต และสร้างจิตใจที่ผ่องใส มาสู่ผู้ปฏิบัติมันเอง โดยจะเห็นได้ว่า “วัด” เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สะท้อนอารยธรรมและวิถีชีวิตของท้องถิ่น อันเป็นแหล่ง รวมข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ การศึกษา ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม รวมทั้งเชื่อมโยงความเป็นมาของวัฒนธรรมกับชุมชนและการตั้งถิ่นฐานของชุมชนอีกด้วย นอกจากวัดจะจัดว่า เป็นแหล่งท่องเที่ยว

ประเภทหนึ่งแล้ว วัดยังเป็นสถานที่ทำบุญในโอกาสต่างๆ หรืออาจเรียกได้ว่า วัดมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวไทย เนื่องจากวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจที่สำคัญของคนไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน วัดจึงเป็นศูนย์กลางของชุมชนในสังคมไทยมาตั้งแต่อดีต อิทธิพลของพุทธศาสนาเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดวิถีชีวิตของชาวไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นแหล่งที่รวบรวมงานศิลปะ วิทยาการและความรู้มากมายหลายสาขา ตลอดจนเป็นแหล่งรวมของศิลปกรรมที่มีค่า เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ และจิตรกรรมฝาผนัง ซึ่งงานศิลปกรรมต่างๆ เหล่านี้นับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าและเป็นเสมือนเอกลักษณ์ของความเป็นชาติไทย (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2545)

สังคมไทยเป็นสังคมที่มีพื้นฐานความเชื่อมาจากลัทธิศาสนาที่ตนนับถือเป็นสำคัญเริ่มแรก เมื่อยังไม่มีศาสนา ก็นับถือผี ต่อมาเมื่อมีศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพุทธเข้ามาถึงกระนั้นก็ยังไม่ได้ละทิ้งความเชื่อต่อผีที่ตนเคยนับถือ ลักษณะความเชื่อของศาสนาที่แพร่หลายในสังคมไทยและมีอิทธิพลต่อศิลปวัฒนธรรมไทยในวงกว้างจึงเป็นรูปแบบของศาสนาความเชื่อที่มีทั้งผี พราหมณ์ และพุทธ ผสมผสานกันอยู่ การท่องเที่ยวเชิงศาสนาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ได้รับอิทธิพลสำคัญมาจากการนับถือ “ผี พราหมณ์ พุทธ”

การท่องเที่ยวเชิงศาสนา เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ เพราะเชื่อว่า ศาสนาสอนให้คนเป็นคนดี และหากพูดถึงการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและจิตใจ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และกรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรมฯ เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบหลัก ได้ร่วมกันจัดทำคู่มือเส้นทางการท่องเที่ยวรวมถึงให้ข้อมูลสถานที่และออกเส้นทางท่องเที่ยว เช่น 108 เส้นทางออมบุญเที่ยวทั่วไทยให้ถึงธรรมเทียวไทยถิ่นธรรมะ เรียนรู้แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา รวมถึงมีการจัดทำคู่มือแนะนำสถานที่ปฏิบัติธรรมทั่วประเทศ และการส่งเสริมกิจกรรม ส่งท้ายปีเก่า ต้อนรับปีใหม่ มีการสวดมนต์ข้ามปี ทำดีข้ามพ.ศ. เป็นต้น เชื่อว่าในอนาคตจะช่วยสร้างรายได้เข้าประเทศ วัด และชุมชนในด้านการท่องเที่ยวและช่วยสร้างปัญหาทางจิตใจให้กับนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างชาติได้อย่างมากมาย (ทีมเศรษฐกิจ 2559)

สภาพปัญหาปัจจุบันด้านการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงศาสนาภายในวัดโดยทั่วไปสรุปได้ 3 ประเด็นหลักคือ ปัญหาด้านการวางแผน ปัญหาด้านการปฏิบัติ และปัญหาด้านการประเมินผล ซึ่งแต่ละประเด็นใช้หลักการจัดการ 4 M. มาอธิบายได้แก่ ด้านบุคลากร ด้านงบ

ประมาณ ด้านวัสดุอุปกรณ์ และด้านวิธีการ ซึ่งทั้งสามประเด็นใหญ่ยังประสบปัญหาในด้านการบริหารจัดการที่ยังไม่เป็นระบบที่ชัดเจนยังไม่มีรูปแบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลเท่าที่ควร และที่สำคัญยังขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนในเรื่องการวางแผน การปฏิบัติ และการประเมินผล นอกจากนี้พระสงฆ์ภายในวัดและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาการท่องเที่ยวของวัดและชุมชนยังขาดความรู้ ความเข้าใจในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงศาสนาภายในวัดให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษา ประวัติความเป็นมา และสภาพปัญหาการจัดการการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงศาสนาภายในวัดของชุมชนภาคอีสานตอนล่าง เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงศาสนาต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาการจัดการการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงศาสนาภายในวัดของชุมชนภาคอีสานตอนล่าง 9 แห่ง
2. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการจัดการการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงศาสนาภายในวัดของชุมชนภาคอีสานตอนล่าง 9 แห่ง

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพจากเอกสาร และจากข้อมูลภาคสนาม โดยเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย แบบสำรวจ แบบสัมภาษณ์ (แบบมีโครงสร้าง) แบบสังเกต และสนทนากลุ่ม จากกลุ่มผู้รู้ กลุ่มผู้ปฏิบัติ และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป จำนวน 79 รูป/คน วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาเอกสาร (Content Analysis) แล้วนำเสนอข้อมูลโดยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ โดยพื้นที่เก็บข้อมูลภายในวัดของชุมชนภาคอีสานตอนล่าง 9 แห่ง จำนวน 3 จังหวัดๆ ละ 3 วัด ดังนี้ จังหวัดนครราชสีมา ประกอบด้วย 1. วัดบึง (พระอารามหลวง) 2. วัดพายัพ (พระอารามหลวง) 3. วัดบ้านไร่ จังหวัดบุรีรัมย์ ประกอบด้วย 1. วัดพุทธบาทเขากระโดง 2. วัดเขาพระอังคาร 3. วัดหงษ์ จังหวัดสุรินทร์ ประกอบด้วย 1. วัดศาลาลอย (พระอาราม

หลวง) 2. วัดบูรพาราม (พระอารามหลวง) 3. วัดหนองบัว
ตำบลหนองบัว อำเภอเมืองสุรินทร์

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. ความเป็นมาการจัดการการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงศาสนาภายในวัดของชุมชนภาคอีสานตอนล่างทั้ง 9 แห่ง ดังนี้

ในอดีตการท่องเที่ยวเชิงศาสนาภายในวัดต่างๆ ยังไม่เป็นที่รู้จักแก่ประชาชนทั่วไป เนื่องจากขาดการประชาสัมพันธ์ที่ดี และประชาชนเข้าถึงการสื่อสารได้ยาก แต่ในปัจจุบันนี้เป็นยุคโลกาภิวัตน์ ยุคการสื่อสารไร้พรมแดน ประชาชนเข้าถึงสื่อต่างๆ ได้ง่ายขึ้น เช่น สื่อโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ อินเทอร์เน็ต เป็นต้น ทางหน่วยงานที่รับผิดชอบการท่องเที่ยว ได้แก่ กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา การท่องเที่ยวจังหวัด ได้มีนโยบายกระตุ้นการท่องเที่ยว จึงมีโครงการ “กินของไทย เที่ยวเมืองไทย ช่วยกันประหยัด” และกรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม โดยมียุทธศาสตร์โครงการท่องเที่ยวแสวงบุญในมิติเชิงศาสนา ปีพ.ศ. 2557 เป็นต้นมา “ทำบุญ 9 วัด ไหว้พระ 9 ทิศ” ส่งผลให้การท่องเที่ยวภายในวัดมีการตื่นตัวมากขึ้น มีทัวร์นักท่องเที่ยวเดินทางไปทำบุญกันมากมาย ซึ่งสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญๆ ได้แก่ เส้นทางบุญ คือ การไปทำบุญเนื่องในเทศกาลหรือกิจกรรมต่างๆ ไปกราบสักการะพระพุทธรูปสิ่งศักดิ์สิทธิ์ กราบสักการะองค์พระธาตุ ส่วนเส้นทางธรรม คือ ไปปฏิบัติธรรม ฟังธรรมและสนทนาธรรมกับพระเกจิอาจารย์และไปกราบสักการะพระเกจิอาจารย์ที่ละสังขารไปแล้ว โดยสถานที่ท่องเที่ยวภายในวัดเช่น พระอุโบสถ มณฑป ศาลาการเปรียญ วิหาร พิพิธภัณฑ์ และวัดถ้ำมรกต เป็นต้น

2. สภาพปัญหาการจัดการการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงศาสนาภายในวัดของชุมชนภาคอีสานตอนล่าง ทั้ง 9 แห่ง สามารถสรุปได้ดังนี้

1) การวางแผน

ด้านบุคลากร ทางวัดยังขาดการวางแผนที่ดีและครอบคลุมภาคีเครือข่าย ทั้งภาครัฐ ภาคชุมชน และภาคประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงศาสนาภายในวัด ผู้นำจึงมีบทบาทสำคัญในการวางแผน ซึ่งการวางแผนของวัดบางแห่ง ยังวางแผนได้ไม่ดีเท่าที่ควร ขาดการวางแผนด้านบุคลากร มัคคุเทศก์ การฝึกอบรม การแต่งตั้งบุคลากรเพื่อรับผิดชอบงานนั้นๆ ขาดการวิเคราะห์ถึงความรู้ความสามารถของแต่ละบุคคล

ให้เหมาะสมกับตำแหน่งงาน ขาดการวางแผนกิจกรรมที่หลากหลายน่าสนใจ และขาดการวางแผนการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศที่เหมาะสม

ด้านงบประมาณ ขาดการวางแผนงบประมาณร่วมกับชุมชนและหน่วยงานภาครัฐต่างๆ ที่มิบให้การสนับสนุนการท่องเที่ยวภายในวัด ขาดการวิเคราะห์ไตร่ตรองให้ดูบุคลากรที่จะมาทำหน้าที่ทางการเงินการบัญชี ต้องมีความรู้พื้นฐานเบื้องต้นเสียก่อน และขาดการวางแผนในการนำงบประมาณมาใช้จ่ายไร่้าง

ด้านวัสดุอุปกรณ์ พบว่า วัดบางแห่งขาดการวางแผนในการจัดหา รักษา บำรุง ซ่อมแซมวัสดุอุปกรณ์ที่ชำรุดเสียหาย การวางแผนการจัดสถานที่ท่องเที่ยวยังไม่เป็นเป็นระบบเท่าที่ควร การวางแผนขอรับการสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์จากหน่วยงานใดบ้าง โดยเน้นทุนของชุมชนคือทรัพยากรต่างๆ เป็นหลัก และการวางแผน การดูแลวัสดุอุปกรณ์อย่างไร โดยมอบให้ใครดูแล

ด้านวิธีการ ขาดการวางแผนด้านวิธีการจัดการท่องเที่ยวภายในวัดให้เป็นระบบ มีระเบียบ สงบ สะอาด ปลอดภัย การวางแผนการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบยังไม่ชัดเจนและเหมาะสมกับความรู้ความสามารถของแต่ละบุคคล ขาดการวางแผนการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการจัดการท่องเที่ยวให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด และขาดการวางแผนกิจกรรมของทางวัดที่หลากหลายและดึงดูดความสนใจนักท่องเที่ยว

2) การลงมือปฏิบัติ

ด้านบุคลากร ทางวัดขาดการพิจารณาแต่งตั้งบุคลากรปฏิบัติงานตามความรู้ความสามารถของแต่ละบุคคล เพื่อการทำงานอย่างมีความสุข มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ขาดการส่งเสริมสนับสนุนบุคลากรเข้ารับการฝึกอบรมเป็นมัคคุเทศก์ที่มีคุณภาพ และขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนหน่วยงานภาครัฐเข้ามา มีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวของทางวัด โดยทำงานแบบบูรณาการ

ด้านงบประมาณ ทางวัดขาดบุคลากรที่มีความรู้คุณธรรมมาดูแลงบประมาณค่าใช้จ่ายต่างๆ งบประมาณมีจำนวนจำกัด ไม่เพียงพอต่อการจัดการท่องเที่ยว

ด้านวัสดุอุปกรณ์ ขาดการมีส่วนร่วมของวัด บ้าน โรงเรียน ชุมชน ในการพัฒนาวัดเพื่อการท่องเที่ยว ขาดบุคลากรดูแลผู้รับผิดชอบด้านสิ่งอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว เช่น ความสะอาด ห้องน้ำห้องสุขาต้องเพียงพอและให้สะอาดเป็นระเบียบ มูลสัจจะ มูลกัจจายน์ให้เรียบร้อย ต้นไม้ และการจัดสวนหย่อมมีน้อย เพื่อเป็นสถานที่

ที่พักผ่อนหย่อนใจแก่นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติที่ให้เป็นระบบมีระเบียบแก่พ่อค้าแม่ค้าในชุมชน ร้านอาหารและสินค้ามีไม่หลากหลาย สถานที่จอดรถ มีไม่เพียงพอ ขาดการจัดทำแผนผังการท่องเที่ยวภายในวัด การประชาสัมพันธ์กิจกรรมการท่องเที่ยวของทางวัดผ่านสื่อในรูปแบบต่างๆ ยังไม่ทั่วถึง ขาดการจัดการทำฐานข้อมูลของวัดในระบบสารสนเทศ

ด้านวิธีการ การจัดบุคลากรเข้าทำงานยังไม่เป็นระบบเท่าที่ควร การจัดกิจกรรมยังไม่หลากหลายและไม่ตรงกับวันหยุดเสาร์อาทิตย์ การจัดสถานที่ท่องเที่ยวยังไม่สะอาดเพียงพอ ห้องน้ำห้องสุขา ทางวัดขาดการเปิดโอกาสให้ชุมชน ภาครัฐเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของทางวัดให้มากกว่านี้

3) การประเมินผล

ด้านบุคลากร ทางวัด บ้าน โรงเรียน และชุมชน ขาดการประเมินผลการทำงานแบบมีส่วนร่วม โดยร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำ ร่วมรับประโยชน์ ควรประเมินผลการทำงานของบุคลากรทุกฝ่ายในรอบเดือน รอบไตรมาส และรอบปี

ด้านงบประมาณ ควรมีการประเมินผลการทำงานของบุคลากรฝ่ายการเงิน การบัญชีในทุกรอบเดือน รอบไตรมาสและสรุปรอบปี เพื่อเป็นการตรวจสอบความโปร่งใส ความซื่อสัตย์สุจริต ประเมินรายรับรายจ่าย ยอดคงเหลือของงบประมาณ ควรประเมินหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนงบประมาณ รายได้จากชุมชน สาธุชนทั่วไปว่าจุดเด่นจุดด้อยตรงไหน เพื่อหาแนวทางป้องกันและแก้ไขต่อไป

ด้านวัสดุอุปกรณ์ การประเมินผลด้านวัสดุอุปกรณ์ พบว่า ควรมีการประเมินผลด้านวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ อยู่เป็นประจำและต่อเนื่อง ว่ามีสิ่งใดที่ขาดตกบกพร่อง และชำรุดเสียหายใช้การไม่ได้ ต้องรีบแจ้งให้ที่ประชุมรับทราบ ควรประเมินผลผู้ที่ดูแลรับผิดชอบด้านอาคารสถานที่ และควรประเมินผล การนำเทคโนโลยีสารสนเทศ มาใช้ในการท่องเที่ยวว่า มีผลกระทบอย่างไร และผลดีเป็นอย่างไรบ้าง

ด้านวิธีการ ทางวัดยังคงขาดการประเมินผลด้านวิธีการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการท่องเที่ยว เพราะขาดความรู้ความเข้าใจ การประเมินผลกิจกรรมต่างๆ ยังไม่ครอบคลุม

สรุปผลการวิจัย

ข้อค้นพบในงานวิจัย การจัดการการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงศาสนา ภายในวัดของชุมชนภาคอีสานตอนล่าง พบว่า ความเป็นมาของการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงศาสนาภายในวัดของชุมชนภาคอีสานตอนล่าง พบว่า ประวัติความเป็นมาของการจัดการการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงศาสนาภายในวัดของชุมชนภาคอีสานตอนล่าง ทั้ง 9 แห่ง จำนวน 3 จังหวัดๆ ละ 3 วัด ดังนี้ จังหวัดนครราชสีมา ประกอบด้วย 1. วัดบึง (พระอารามหลวง) 2. วัดพายัพ (พระอารามหลวง) 3. วัดบ้านไร่ จังหวัดบุรีรัมย์ ประกอบด้วย 1. วัดพุทธบาทเขากระโดง 2. วัดเขาพระอังคาร 3. วัดหงษ์ จังหวัดสุรินทร์ ประกอบด้วย 1. วัดศาลาลอย (พระอารามหลวง) 2. วัดบูรพาราม (พระอารามหลวง) 3. วัดหนองบัว ตำบลหนองบัว อำเภอเมืองสุรินทร์ พบว่า การท่องเที่ยวในอดีตนักท่องเที่ยวทั่วไปยังไม่ทราบสถานที่ท่องเที่ยวในแต่ละวัดในปัจจุบันการสื่อสารไร้พรมแดน ประชาชนติดต่อสื่อสารกันได้ง่ายและรวดเร็ว โดยผ่านสื่อต่างๆ กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา มีนโยบายส่งเสริมและสนับสนุน จัดทำคู่มือเส้นทางการท่องเที่ยว 108 เส้นทางออมบุญเที่ยวทั่วไทย ให้ถึงธรรม เที่ยวไทยถิ่นธรรมะ รวมถึงมีการจัดทำคู่มือ แนะนำสถานที่ปฏิบัติธรรมทั่วประเทศ โครงการแสงบุญ 9 วัด แต่ปัจจุบันเริ่มเห็นภาพชัดเจนขึ้นของการท่องเที่ยวเชิงศาสนา โดยเฉพาะกิจกรรมส่งท้าย ปีเก่า พ.ศ. 2559 มีการสวดมนต์ข้ามปี ทำดีข้ามพ.ศ. เป็นต้น สภาพปัญหาการจัดการการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงศาสนาภายในวัดภาคอีสานตอนล่าง ทั้ง 9 วัด พบว่า 1) การวางแผน (1) ด้านบุคลากร ขาดการวางแผนเตรียมบุคลากรด้านมัคคุเทศก์ ขาดการวางแผนร่วมกันกับชุมชน (2) ด้านงบประมาณ ขาดการวางแผนงบประมาณร่วมกับชุมชนและหน่วยงานภาครัฐ (3) ด้านวัสดุอุปกรณ์ ขาดการวางแผนการเตรียมวัสดุอุปกรณ์ให้มีความพร้อมต่อการท่องเที่ยว และ (4) ด้านวิธีการ ขาดการวางแผนวิธีการทำงานที่หลากหลาย และชุมชนมีส่วนร่วม 2) การลงมือปฏิบัติ (1) ด้านบุคลากร ขาดแคลนมัคคุเทศก์มืออาชีพ และการมอบหมายงานไม่ตรงกับความรู้ความสามารถของบุคคล (2) ด้านงบประมาณ ขาดแคลนงบประมาณในการพัฒนา และมีจำนวนจำกัด (3) ด้านวัสดุอุปกรณ์ ขาดแคลนบุคลากรดูแลอาคารสถานที่ต่างๆ และแหล่งท่องเที่ยว และ (4) ด้านวิธีการ ขาดการทำงานแบบบูรณาการทุกภาคส่วน 3) การประเมินผล (1) ด้านบุคลากร ขาดการประเมินผล

อย่างต่อเนื่องในทุกกิจกรรม (2) ด้านงบประมาณ ขาดการประเมินผลในระยะสั้นและระยะยาวเกี่ยวกับงบประมาณค่าใช้จ่าย (3) ด้านวัสดุอุปกรณ์ ขาดการประเมินผลวัสดุอุปกรณ์ แหล่งท่องเที่ยวต่างๆ และ (4) ด้านวิธีการ ขาดการประเมินผลกิจกรรมต่างๆ และเทคโนโลยีสารสนเทศ

อภิปรายผลการวิจัย

สภาพปัญหาการจัดการการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงศาสนาภายในวัดของชุมชนภาคอีสานตอนล่างผู้วิจัยขอเสนอการอภิปรายผลการวิจัย ดังนี้

1) การวางแผน

ด้านบุคลากร ขาดการวางแผนที่ดีและครอบคลุมภาคีเครือข่ายทั้งภาครัฐ ภาคชุมชน และภาคประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงศาสนาภายในวัด ขาดการวางแผนด้านบุคลากรมีคฤหัสถ์ การฝึกอบรม ขาดการวางแผนที่ดีต่อการแต่งตั้งบุคลากรเพื่อรับผิดชอบทำงานนั้นๆ ขาดการวิเคราะห์ถึงความรู้ความสามารถของแต่ละบุคคลให้เหมาะสมกับตำแหน่งงาน ขาดการวางแผนกิจกรรมที่หลากหลาย น่าสนใจ และขาดการวางแผนการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ ซึ่งสอดคล้องกับ Gunn (1994) ได้อธิบายเรื่องการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวว่า การวางแผนการท่องเที่ยวควรเริ่มจากกิจกรรมของคนเข้ามาเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยว และต้องการรวบรวมข้อมูลเพื่อหากิจกรรมของนักท่องเที่ยว สิ่งที่สำคัญคือ สามารถความชัดเจนของความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยวในพื้นที่นั้น ตลอดจนสามารถคาดการณ์ถึงแนวโน้มการเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมได้ การพัฒนาการท่องเที่ยวไม่ควรคำนึงถึงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอย่างเดียว ควรมาพัฒนาบุคคลที่เกี่ยวข้องทั้งที่เป็นเจ้าบ้าน (Host) และแขก (Guest) หรือนักท่องเที่ยวที่มาเยือนอีกด้วย

ด้านงบประมาณ การวางแผนด้านงบประมาณเป็นสิ่งจำเป็นในลำดับที่สองรองจากบุคลากร เพราะจะทำอะไรก็ตามต้องใช้งบประมาณในการสร้าง วัดทั้ง 9 แห่ง ประสบปัญหา คือ ขาดการวางแผนงบประมาณร่วมกับชุมชนและหน่วยงานภาครัฐต่างๆ ที่มีงบให้การสนับสนุนการท่องเที่ยวภายในวัด ขาดการวิเคราะห์ไตร่ตรองให้ต่อบุคลากรที่จะมาทำหน้าที่ทางการเงินการบัญชี ต้องมีความรู้พื้นฐานเบื้องต้นเสียก่อน และขาดการวางแผนในการนำงบประมาณมาใช้จ่ายไบบ้าง

ด้านวัสดุอุปกรณ์ การวางแผนด้านวัสดุอุปกรณ์ ทั้ง 9 วัด พบว่า วัดบางแห่งขาดการวางแผนในการจัดหา รักษา บำรุง ซ่อมแซมวัสดุอุปกรณ์ที่ชำรุดเสียหาย การวางแผนการจัดสถานที่ท่องเที่ยว ยังไม่เป็นเป็นระบบเท่าที่ควร การวางแผนขอรับการสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์จากหน่วยงานใดบ้าง โดยเน้นทุนของชุมชนคือทรัพยากรต่าง ๆ เป็นหลัก และการวางแผนการดูแลวัสดุอุปกรณ์อย่างไร โดยมอบให้ใครดูแล

ด้านวิธีการ ขาดการวางแผนด้านวิธีการจัดการท่องเที่ยวภายในวัดให้เป็นระบบ มีระเบียบ สงบ สะอาด ปลอดภัย การวางแผนการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบยังไม่ชัดเจนและเหมาะสมกับความรู้ความสามารถของแต่ละบุคคล ขาดการวางแผนการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการจัดการท่องเที่ยวให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด และขาดการวางแผนกิจกรรมของทางวัดที่หลากหลายและดึงดูดความสนใจนักท่องเที่ยว

2) การลงมือปฏิบัติ

ด้านบุคลากร ทางวัดขาดการพิจารณาแต่งตั้งบุคลากรปฏิบัติงานตามความรู้ความสามารถของแต่ละบุคคล เพื่อการทำงานอย่างมีความสุข มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ขาดการส่งเสริมสนับสนุนบุคลากรเข้ารับการฝึกอบรมเป็นมัคคุเทศก์ที่มีคุณภาพ และขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนหน่วยงานภาครัฐเข้ามา มีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวของทางวัด โดยทำงานแบบบูรณาการ

ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของมานิช พรหมปัญญา และคณะ (2556) กล่าวว่า ปัญหาของการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อความยั่งยืนนั้นยังขาดการบูรณาการระหว่างหน่วยงานภาครัฐภาคเอกชนและภาคประชาชน แหล่งท่องเที่ยวขาดเสน่ห์ทั้งที่ยัง และขาดการถ่ายทอดความรู้ทางศาสนา โดยมีคฤหัสถ์

ด้านงบประมาณ ทางวัดขาดบุคลากรที่มีความรู้คุณธรรมมาดูแลงบประมาณค่าใช้จ่ายต่างๆ ทางวัดควรจัดทำงบประมาณหรือขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ และรับบริจาคจากศรัทธาสาธุชน งบประมาณมีจำนวนจำกัด ไม่เพียงพอต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงศาสนา

ด้านวัสดุอุปกรณ์ ขาดการมีส่วนร่วมของวัด บ้าน โรงเรียน ชุมชน ในการพัฒนาวัดเพื่อการท่องเที่ยว ขาดบุคลากรดูแลผู้รับผิดชอบด้านสิ่งอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว เช่น ความสะอาดรอบวัด ห้องน้ำห้องสุขาต้องเพียงพอและ ให้สะอาดเป็นระเบียบ มูลสุนัข มูลนกจัดการ

ให้เรียบง่าย ต้นไม้ และการจัดสวนหย่อมมีน้อย เพื่อเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจแก่นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติที่ให้เป็นระบบ มีระเบียบแก่พ่อค้าแม่ค้าในชุมชน ร้านอาหาร และสินค้ามีไม่หลากหลาย สถานที่จอดรถมีไม่เพียงพอ การจัดทำแผนผังการท่องเที่ยวภายในวัด การประชาสัมพันธ์ กิจกรรมการท่องเที่ยว ของทางวัดผ่านสื่อในรูปแบบต่างๆ ยังไม่ทั่วถึง ชาวต่างชาติที่เข้ามาข้อมูลของวัดในระบบสารสนเทศ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ภัสรณ ฤทธิ์เต็ม (2558) กล่าวว่า การที่นักท่องเที่ยวเดินทางมาเยือนเชียงใหม่เป็นจำนวนมาก ทำให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของแหล่งท่องเที่ยว 5 ประเด็นหลัก คือ ปัญหาด้านอุปทานทางการท่องเที่ยว, การพัฒนาสถานที่และสินค้าของการท่องเที่ยว, บุคลากรการท่องเที่ยว สภาพแวดล้อม และปัญหาด้านนโยบายการท่องเที่ยว

ด้านวิธีการ การจัดบุคลากรเข้าทำงานยังไม่เป็นระบบเท่าที่ควร การจัดกิจกรรมยังไม่หลากหลายและไม่ตรงกับวันหยุดเสาร์อาทิตย์ การจัดสถานที่การท่องเที่ยวยังไม่สะอาดเพียงพอ ห้องน้ำห้องสุขา ทางวัดขาดการเปิดโอกาสให้ชุมชน และภาครัฐเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของทางวัดให้มากกว่านี้ เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของ Tim (1994) กล่าวว่าทำอย่างไรจึงจะทำให้การพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว เป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืน นั้นก็หมายความว่า ถ้ามีแนวทางการจัดการแหล่งท่องเที่ยวตามหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เราจะได้รับประโยชน์หลายๆ ด้านจากการท่องเที่ยวในขณะที่ยังรักษาการท่องเที่ยวทั้งธรรมชาติและศิลปวัฒนธรรมไม่เสื่อมโทรม

3) การประเมินผล

ด้านบุคลากร ทางวัด บ้าน โรงเรียน และชุมชน ขาดการประเมินผลการทำงานแบบมีส่วนร่วม โดยร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำ ร่วมรับประโยชน์ ควรประเมินผลการทำงานของบุคลากรทุกฝ่ายในรอบเดือน รอบไตรมาส และรอบปี

ด้านงบประมาณ ควรมีการประเมินผลการทำงานของบุคลากรฝ่ายการเงิน การบัญชีในทุกเดือน รอบไตรมาสและสรุปรอบปี เพื่อเป็นการตรวจสอบความโปร่งใส ความซื่อสัตย์สุจริต ประเมินรายรับรายจ่าย ยอดคงเหลือของงบประมาณควรประเมินหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนงบประมาณ รายได้จากชุมชน สาธุชนทั่วไปว่าจุดเด่นจุดด้อยตรงไหน เพื่อหาแนวทางป้องกันและแก้ไขต่อไป

ด้านวัสดุอุปกรณ์ การประเมินผลด้านวัสดุอุปกรณ์ พบว่า ควรมีการประเมินผลด้านวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ อยู่เป็นประจำและต่อเนื่อง ว่ามีสิ่งใดที่ขาดตกบกพร่อง และชำรุดเสียหายใช้การไม่ได้ ต้องรีบแจ้งให้ที่ประชุมรับทราบ ควรประเมินผลผู้ที่ดูแลรับผิดชอบด้านอาคารสถานที่ และควรประเมินผล การนำเทคโนโลยีสารสนเทศ มาใช้ในการท่องเที่ยวว่า มีผลกระทบอย่างไร และผลดีเป็นอย่างไรบ้าง

ด้านวิธีการ ทางวัดยังคงขาดการประเมินผลด้านวิธีการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการท่องเที่ยว เพราะขาดความรู้ความเข้าใจ การประเมินผลกิจกรรมต่างๆ ยังไม่ครอบคลุม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระสมุห์อนุรักษ์ ธีรสุโก (ข้างเมือง) (2554) กล่าวว่า ปัญหาในเรื่องของกิจกรรมในวัด ซึ่งมีการประชาสัมพันธ์ จัดกิจกรรมต่างๆ ไม่ตรงกับวันหยุดจึงทำให้ไม่ทราบเรื่องและไม่สะดวกในการมาร่วมกิจกรรมดังกล่าว

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงศาสนาภายในวัด โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนภาคอื่นๆ
2. ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงศาสนาภายในวัด โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณพระมหาเถระ คณะสงฆ์ ไวยาวัจกร กรรมการวัด ผู้นำชุมชน และหน่วยงานภาครัฐ ทั้ง 3 จังหวัด ที่ให้ความอนุเคราะห์ในการให้ข้อมูลภาคสนาม อันเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง และขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่าน ที่ถวายเป็นความรู้แก่ผู้วิจัยด้วยดีมา โดยรวมไปถึงที่ปรึกษา ผศ.ดร.ชลิภา วรณจันทร์ ผู้ชี้แนะแนวทางในการเขียนงานวิจัยอันนำไปสู่การเขียนงานที่มีคุณภาพ

เอกสารอ้างอิง

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. ความสำเร็จในการปฏิบัติการกิจของวัด: ศึกษาเฉพาะกรณีวัดสวนแก้ว อำเภอบางใหญ่ จังหวัด นนทบุรี. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2545.

ทิมเศรษฐกิจ. ร่วมสวดมนต์ข้ามปี 18 ล้านคน ททท.

รุกนักท่องเที่ยวเชิงศาสนา. เดลินิวส์ กรอบบ่าย
(31 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2559) : 2551.

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. การพัฒนาและการอนุรักษ์แหล่ง
ท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ: บริษัท เพรส แอนด์ ดีไซน์
จำกัด, 2549.

พระสมุห์อนุรักษ์ ธีรสกุลโก (ช่างเมือง). การพัฒนาวัดเพื่อ
การท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดสมุทรสาคร.
วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
2554.

ภัชรบถ ฤทธิ์เต็ม. รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนา
และวัฒนธรรมในวัด. วารสารศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี 11, 1 (มกราคม-
มิถุนายน 2558): 1-23.

มานิช พรหมปัญญา และคณะ. แนวทางการเตรียม
ความพร้อมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของจังหวัด
อุบลราชธานี เพื่อรองรับการเข้าสู่ประชาคม
อาเซียน. วารสารการบริการและการท่องเที่ยว
ไทย 8, 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2556): 36-47.

Tim,C. A Study In Economics And Religion:
The relationship Beddhism And
Capitalism In Thailand. Canada:
Dalhouse University Canada, 1994.

Gunn, G. Travel and Hospilality: A Handbook for
Manager and Researchers. New York:
john wiley & Sons, 1994.